

*Володимир
Навроцький*

«ТОПІКА» АРИСТОТЕЛЯ І ПРАКТИЧНИЙ ПОВОРОТ У СУЧАСНІЙ ЛОГІЦІ

Деякі особливості логічних досліджень другої половини ХХ сторіччя і нашого часу дають змогу твердити про чергове повернення до логіки Аристотеля. У сучасній логіці воно набуло вигляду певного практичного повороту. Визначну роль у цьому відіграла книга Г.Е.М. Енскомб «Інтенція». Вона спричинила новий поштовх дослідженням практичного розуму, що були започатковані Аристотелем. Ідеї Аристотеля стали витокom логічної теорії практичного міркування, практичного аргументу та практичного виводу. Характерною рисою практичних міркувань є спрямованість на прийняття рішення діяти у певний спосіб або утриматись від дії. У цьому значенні логіка практичних міркувань є логікою засобів обґрунтування людської поведінки. До практичних належать, наприклад, міркування, які містять імператив: «Якщо бажаєте Х, а Y є засобом досягти бажаного, робіть Y». Виходячи з того, що класична логіка не є адекватною теорією практичних міркувань, були запропоновані логіки, які синтезують логічні дослідження бажань, переконань, інтенцій, зобов'язань, імперативів тощо.

Іншою ключовою працею, яка знаменувала практичний поворот у сучасній логіці, була книга Тулміна «Застосування аргументу», яку деякі автори характеризували як «нове відкриття» «Топіки» Аристотеля, на що сам Тулмін погодився тільки після більш заглибленого вивчення Аристотеля [Toulmin, 2006: p. 26]. Головна теза Тулміна — стандартні ло-

гіки не є теоріями реального міркування, яке здійснюється у спілкуванні. Ця теза призвела до певних змін у розумінні самої логіки. У логіці як теорії дедуктивного виводу аргумент будують, виходячи з істиннісних значень засновків та висновку. За іншого розуміння логіки її головне завдання полягає у розробці таких засобів побудови аргументів, які здатні продемонструвати, що прийняття змісту одних висловлювань є підставою для прийняття змісту інших висловлювань. У такій логіці центральним поняттям стає не поняття істини, а поняття прийняття або прийнятності засновків та висновків. І дійсно, якщо взяти, наприклад, практичні аргументи, висновками яких є приписи або наміри щось зробити, то для їх виправдання апелюють радше до поняття прийняття, а не до поняття істини.

Прийняття пропозиції відрізняється від переконання в її істинності. Індивід може і не стати переконаним у тому, що отримане ним повідомлення є істинним, але все ж таки може зробити його засновком своїх подальших висновків або аргументів [Cohen, 1992: р. 4, 7]. Йому може, наприклад, просто не вистачити ресурсів для формування переконання в істинності наявної інформації. Але він може прийняти висновок запропонованого йому аргументу і застосувати його у плануванні своєї поведінки і у прийнятті рішення діяти у запланований спосіб. У цьому значенні прийняття кваліфікують як практичну настанову або нормативну позицію.

Головним питанням в аналізі та оцінці аргументу є питання про надійність передавання статусу прийнятності від його засновків до висновку, тобто питання про гарантії передавання цього статусу. Тулмін вважав, що такі гарантії забезпечуються правилами виводу, які спираються не на форму висловлювань, що стоять на місцях засновків та висновків, а на зміст понять, що входять у ці висловлювання. З метою відрізнити їх від формальних правил їх називають правилами матеріального виводу. Аргументи є прикладами застосування таких правил. Саме такі правила пов'язують засновки з висновками.

Розглянемо приклад Тулміна: «Гарі народився на Бермудах. Отже, Гарі є британським підданим». На його думку, гарантією або ліцензією для отримання такого висновку є правило: «Людина, народжена на Бермудах, як правило, є британським підданим». Розгортаючи свою аргументацію щодо виправдання висновку, що Гарі є британським підданим, Тулмін звертає увагу на те, що посилання на правило може не задовольнити того, хто кидає виклик наведеному висновку, бо може постати запитання: а чому все це прикладається для окремого випадку, чи є прийнятним те, що пропонується як гарантія отримання висновку? У відповідь на це можливе зауваження Тулмін пропонує підставу для застосування такого правила — посилання на відповідний статут. У правилі, яке пропонує як певну гарантію прийняття висновку, присутня модальність, яка свідчить про те, що висновок можна отримати тільки з певною ймовірністю. Тому до своєї моделі, крім даних, гарантії і підстав для гарантії, Тулмін додає модальну кваліфікацію, а висновок отримує вигляд: «Отже, ймовірно, Гарі є британським підданим». Ця

ймовірність не має бути спростованою, тому до моделі додають вимогу, щоб умова для спростування не виконувалась. Для наведеного прикладу вона виглядає так: «Обидва його батьки були іноземцями / він став натуралізованим американцем /...» [Toulmin, 1964: p. 99–105].

Тепер подивімося на «Топіку» Аристотеля. Топи у Аристотеля — це засоби пошуку та отримання аргументів. Деякі сучасні автори називають топ «машиною, що породжує висновки з наданих засновків» [Eemeren et al., 2014: p. 68]. «Центральною частиною *топу* є загальний закон (універсальна пропозиція), який може бути застосований у багатьох подібних дедукціях... Іншою важливою частиною *топу* є інструкція, яка говорить тому, хто запитує, що якщо очікуваний висновок має певні риси, то він має дослідити, чи виконані передумови для виведення цього висновку за допомоги загального закону, наданого *топом*» [Eemeren et al., 2014: p. 69]. Наслідуючи середньовічних авторів, сучасні дослідники вживають також терміни «принцип» і «стратегія» [Stump, 1989: p. 23–24]. Наведемо процедуру застосування топів на прикладі, який розбирає Елеонора Стамп, спираючись на [Aristotle, 1984: 120b36–121a7]. Сам топ виглядає так: «[Треба дивитись], чи рід і вид належать до однієї і тієї самої [категорії]... Взагалі кажучи, рід і вид мають підпадати під одну й ту саму категорію» [Stump, 1989: p. 25]. Припустимо, що якась особа (пропонент) вважає, що *знання є видом блага*. Його опонент з'ясує сам і змушує пропонента визнати, що благо і знання не підпадають під одну й ту саму категорію, бо благо є якістю, а знання є співвідносним. Висловлювання «*Благо є якістю*» і «*Знання є співвідносним*» стають засновками аргументу опонента. Їх можна вважати елементарними аргументами, матеріальними виводами, прикладами деяких матеріальних правил виводу. Вони мають бути прийняті пропонентом, бо інакше аргумент опонента не виглядатиме для нього переконливим. Спираючись на топ, опонент будує аргумент, яким він змушує пропонента визнати, що знання не є видом блага, тобто змушує прийняти висновок, який суперечить вихідному твердженню пропонента [Stump, 1989: p. 25].

Засобами формальної логіки цей аргумент можна представити імплікацією, антецедентом якої є кон'юнкція засновків, а консеквентом — висновок аргументу. Проте питання про статус топу, тобто чи є він засновком чи правилом, у сучасній літературі є дискусійним. Деякі автори вважають, що топ є просто одним із засновків. Звісно, можна і закон чи принцип розглядати як засновок. Але можна також запитати, а що ж об'єднує топ із рештою засновків і з висновком? Що надає коректність усьому аргументові? У дусі Тулміна можна було б сказати, що цю функцію виконує якийсь інший, на відміну від топу, принцип. Можливо, ним є якесь правило матеріального виводу. Окрема проблема полягає в тому, чи адекватно воно виражене у вигляді імплікації — класичної, строгої, інтуїціоністської, релевантної чи якоїсь іншої?

Ще один тип міркувань, які належать до практичних, — це міркування з потенційним скасуванням висновків. Їх називають міркуваннями здоро-

вого глузду, модифікованими міркуваннями, міркуваннями за замовчуванням, немонотонними або спростовними. До цього типу міркувань належать, наприклад, міркування у царині права. Придатний інструмент для аналізу і моделювання скасування висновків правових аргументів забезпечує діалектика, бо спростування може залежати, зокрема, від інформації, яка надходить від опонента. Діалектична модель міркування, яку Аристотель пропонує читачам у «Топіці», виглядає природною моделлю для аналізу та оцінки спростовних міркувань. Результати сучасних досліджень у царині логічної теорії аргументації дають змогу вважати, що поряд з аксіоматичним і модельно-теоретичним поданням логіки на певному етапі можна говорити і про її діалектичне подання [Hage, 2005: p. 229].

Остання ремарка стосується перекладу самого терміна «топ». Деякі сучасні автори проводять аналогію між цим терміном та терміном «аргументна схема» і спираються на неї у перекладах з давньогрецької мови на англійську [Eemeren et al., 2014: p. 20]. Наскільки слушною є ця аналогія? Чи містить аргументна схема в її сучасному розумінні елементи, що були названі принципом або законом та інструкцією або стратегією?

Беручи до уваги особливості практичних міркувань, з'ясувавши роль поняття прийняття в аналізі таких міркувань і питання про застосовність діалектичних моделей для аналізу спростовних міркувань, доходимо висновку про переконливі ознаки практичного повороту в сучасній логіці, який повертає логічну спільноту саме до Аристотеля.

Обговорення

Аня Карпенко: Мене зацікавило розрізнення між топосом як засновком і топосом як правилом. Наскільки я розумію, це розрізнення є предметом дискусії. У мене виникла пропозиція подумати паралельно про те, чим є ентими — скорочені силогізми. Мені здається, що до характеристики ентими більше підходить тлумачення топосу як пропущеного засновку. Але топос містить, мені здається, більш ніж просто засновок, який автоматично додається.

Володимир Навроцький: Точка зору, що в ентимемі пропущений саме засновок, не є загальноприйнятною. Деякі автори стверджують, що пропущеним є не засновок, а правило; тому шукати треба правило. Якщо людина виводить, хоча й ентимематично, їй вистачає наявної інформації. І це зауваження є дуже слушним. Чому ми маємо шукати додаткову інформацію? Якщо ми застосовуємо нову інформацію, тоді будемо інший аргумент, а не той, який запропонував наш опонент.

Аня Карпенко: І ще одне запитання. У деяких сучасних логічних системах розрізняють *assumption* і *presupposition*. Мені цікаво, чи можливо застосувати це розрізнення до топу.

Володимир Навроцький: Схема Тулміна містить дані, гарантію, підтримку гарантії, модальну кваліфікацію і висновок. Пресупозиції можна «загнати»

в дані. Топ є певною пресупозицією. Якщо Ви або я не приймаємо топ, тоді взагалі не буде дискусії. Проблема в тому, чи достатньо прийняти засновки для того, щоб прийняти висновок. І тут маємо дуже важливе питання — як зв'язані між собою засновки і як вони зв'язані із висновком? Чим вони зв'язані?

ДЖЕРЕЛА

- Anscombe, G.E.M. (1957). *Intention*. Oxford: Blackwell.
- Aristotle (384–322 BC). Topics. In: J. Barnes (Ed.) (1984). *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*. V. 1 (pp. 167–277). Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Cohen, L.J. (1992). *An Essay on Belief and Acceptance*. Oxford: Clarendon Press.
- Eemeren, F.H. van, Garssen, B., Krabbe, E.C.W.A., Henkemans, F.S., Verheij, B., Wagemans, J.H.M. (2014). *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht, Heidelberg, New York, London: Springer.
- Hage, J. (2005). *Studies in Legal Logic*. Dordrecht: Springer.
- Stump, E. (1989). *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Toulmin, S.E. (1964). *The Uses of Argument*. London, New York: Cambridge University Press.
- Toulmin, S.E. (2006). Reasoning in Theory and Practice. In: D.L. Hitchcock, B. Verheij (Eds.). *Arguing on Toulmin Model. New Essays in Argument Analysis and Evaluation* (pp. 25–29). Dordrecht: Springer.

Статтю одержано 27.09.2016

REFERENCES

- Anscombe, G. E. M. (1957). *Intention*. Oxford: Blackwell. [= Anscombe 1957]
- Aristotle (384–322 BC). Topics. In: J. Barnes (Ed.) (1984). *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*. V. 1 (pp. 167–277). Princeton (NJ): Princeton University Press. [= Aristotle 1984]
- Cohen, L. J. (1992). *An Essay on Belief and Acceptance*. Oxford: Clarendon Press. [= Cohen 1992]
- Eemeren, F.H. van, Garssen, B., Krabbe, E.C.W.A., Henkemans, F.S., Verheij, B., Wagemans, J.H.M. (2014). *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht, Heidelberg, New York, London: Springer. [= Eemeren, Garssen, Krabbe, Henkemans, Verheij, Wagemans 2014]
- Hage, J. (2005). *Studies in Legal Logic*. Dordrecht: Springer. [= Hage 2005]
- Stump, E. (1989). *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca, London: Cornell University Press. [= Anscombe 1957]
- Toulmin, S. E. (1964). *The Uses of Argument*. London, New York: Cambridge University Press.
- Toulmin, S.E. (2006). Reasoning in Theory and Practice. In: D.L. Hitchcock, B. Verheij (Eds.). *Arguing on Toulmin Model. New Essays in Argument Analysis and Evaluation* (pp. 25–29). Dordrecht: Springer.

Received 27.09.2016

Volodymyr Navrotskyy

ARISTOTLE'S "TOPICS" AND THE PRACTICAL
TURN IN THE CONTEMPORARY LOGIC

The report presented to the participants of Aristotle's Day in the Institute of Philosophy is devoted to the grounding of the thesis about a turn of the modern logic to Aristotle. Both the prerequisites of such a turn and attitudes that led to some changes in the understanding of the logic are outlined. They rely in particular on the distinction between the acceptance of the content of the message and the belief in its truth. Toulmin's model is involved in discussing the issue of the guarantees of the admissibility transferring from the premises to the conclusion of the argument. The consideration of this issue is continued by comparing the model with the contemporary interpretations of Aristotle's "Topics". The report is completed by the thesis on the applicability of dialectical model of reasoning to the defeasible reasoning, indicating that practical turn in contemporary logic is the turn to Aristotle.

Keywords: acceptance, material inference, practical turn, topos

---

Навроцький, Володимир — доктор філософських наук, старший науковий співробітник відділу логіки та методології науки Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Navrotskyy, Volodymyr — doctor of sciences in philosophy, senior research fellow at the Department of Logic and Methodology of Science, Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine.
